

Etnički aspekti sigurnosti Jugoistoka Europe

SINIŠA TATALOVIĆ*

Sažetak

Ratovi i stradanja u dvadesetom stoljeću, uglavnom potaknuta etničkim i vjerskim suprotnostima, osobito su bili karakteristični za Jugoistok Europe. Zbog toga su etnički aspekti sigurnosti bitni za razumijevanje ukupne sigurnosti ovog prostora, posebno u 21. stoljeću. I sigurnost Jugoistoka Europe može se analizirati polazeći od realističkih, idealističkih i neorealističkih pristupa suvremenoj sigurnosti. Polazeći od tih pristupa, na sigurnost Jugoistoka Europe utječe unutarnje stanje u državama ove regije, ponajprije uvjetovano gospodarskom situacijom i međuetničkim odnosima. Isto tako, značajan utjecaj imaju i odnosi između država i naroda koji ovdje žive, te konflikti s etničkom osnovom, koji su rezultat tih odnosa. Niz problema koji izazivaju istočnoeuropske transformacije odnosi se i na neriješena etnička i manjinska pitanja. Ponajprije zbog toga, u današnjim uvjetima nijedna država jugoistoka Europe nije do kraja riješila pitanje odnosa sa svojim susjedima. Ovaj dio Europe i dalje će se pojavljivati kao nestabilno područje, ispunjeno ekonomskim teškoćama i krizama, nacionalizmima i ksenofobijom. Hoće li u takvim uvjetima, kad se već otvoreno postavljaju liste neriješenih etničkih pitanja i narastaju razni nacionalizmi, biti moguće voditi racionalnu politiku koja bi trebala zemlje jugoistočne Europe voditi u jedinstvenu Europu. To je pitanje na koje ne traže odgovor samo države ove regije već i vodeće europske države i SAD.

Uvod

Pitanja sigurnosti posebno su postala važna u dvadesetom stoljeću, koje je, nasuprot nadama, postalo najkrvavije i mržnjom najispunjenije u povijesti čovječanstva. Prema Zbigniewu Brzezinskom, ovo je stoljeće halucinatorne politike i čudovišnog ubijanja u kojem su ratovi ugasili oko 87,000.000 života, a broj ranjenih, osakaćenih i stradalih ne može se ni procijeniti¹. Ratovi i stradanja u dvadesetom stoljeću, uglavnom potaknuta

* *Siniša Tatalović*, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Upravljanje nacionalnom sigurnošću i obranom.

¹ Brzezinski, Zbigniew, *Izvan kontrole — globalna previranja uoči 21. stoljeća*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1994., str. 9.

etničkim i vjerskim suprotnostima, osobito su bili karakteristični za jugoistok Europe, a pogotovo Balkan. Unatoč milijunskim žrtvama i nesagledivim stradanjima ljudi u dvadesetom stoljeću, na prostoru jugoistočne Europe nije do kraja riješen niti jedan etnički problem. Mnogi od njih, na pragu dvadesetprvog stoljeća, izgledaju još složenije, prijeteći svjetskom miru i međunarodnoj sigurnosti.

Nakon završetka hladnog rata, intenzivno se vrše procjene sadašnje i buduće sigurnosne okoline na koju utječu nezapamćene političke, gospodarske, tehnološke, demografske, etničke i druge promjene u svijetu. Stoga se i mijenja definicija sigurnosti u posthladnoratovsko vrijeme. Bez velike istočno-zapadne fizičke i ideološke podjele, sigurnost privlači sve veću pozornost, jer se više ne može odrediti isključivo u vojnom kontekstu. Sigurnost danas možemo definirati kao stanje u kojem je osiguran uravnotežen fizički, duhovni, duševni i materijalni opstanak pojedinca i društvene zajednice u odnosu prema drugim pojedincima, društvenoj zajednici i prirodi². Sigurnost kao takva nije statična, niti uvijek podrazumijeva isti stupanj i kvalitetu. Ona se mijenja prema promjeni ukupnih uvjeta u prirodi, međuljudskim i međunarodnim odnosima na određenom prostoru. Na primjer, podjednaki stupanj i kvaliteta sigurnosti za dvije države ne mora značiti isto. Za onoga tko se na taj stupanj popeo, to je napredak, poboljšanje sigurnosti. Za onoga tko je na taj stupanj sigurnosti pao, to predstavlja smanjenje njegove sigurnosti.

Povijesno gledano, problem sigurnosti, odnosno sigurnosti nacionalne države, pojavio se s razvojem nacionalnih država. Među brojnim idejama, koje su pridonijele razvoju suvremenog koncepta sigurnosti, svakako su i one predstavnika realističke škole, među kojima je i John Herz, koji je idejom o sigurnosnoj dilemi u ranim pedesetim godinama upozorio kako ostvarivanje sigurnosnih potreba pojedine nacionalne države vodi do većeg stupnja opasnosti za ostale države. Naime, svaka država određuje mjere i djelatnost za ostvarivanje vlastite sigurnosti, i to kao dio svojih vitalnih interesa za preživljavanje, te stoga nužno potrebne i u cijelosti obrambene, a isto takvu djelatnost drugih država prepoznaje kao opasnu.³

Dok realisti sigurnost shvaćaju kao cilj, a moć države kao instrument za ostvarenje toga cilja, predstavnici idealističke škole utemeljuju sigurnost, prije svega kao posljedicu — trajni će mir u međunarodnoj zajednici donijeti sigurnost svim državama. U oba je pristupa zajedničko to da je istraživanje sigurnosne problematike suženo na problem moći (realisti), odnosno na problem mira (idealisti). Time je učvršćeno shvaćanje kako je

²Grizold, Anton, *Međunarodna sigurnost*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998., str. 27.

³Herz, John H., *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, *World Politics* 2., prema: Grizold, Anton, *Međunarodna sigurnost*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998., str. 21.

sigurnost uglavnom vojno-politički problem. Izraz takva poimanja su i postojeće nacionalne i međunarodne sigurnosne strukture, koje se zasnivaju na načelima grubog natjecanja, odvracanja zastrašivanjem, nepovjerenja među nacionalnim državama i usmjerenosti na razvoj i uporabu oružane sile, kao najvažnijeg čimbenika tih struktura.⁴

Dosadašnji razvoj čovječanstva sve više dokazuje da uspješnost rješavanja suvremene sigurnosne problematike na razini pojedine nacionalne države i cjelokupne međunarodne zajednice uvjetuju ponajprije kulturno-civilizacijske prilike, koje zahtijevaju cjelovito razumijevanje postojećih rizika, suprotnosti i konflikata, što su nužan proizvod pluralnosti te povećane međusobne povezanosti i ovisnosti svih živih bića u suvremenom društvu i prirodi. Kao odgovor na povećanu međusobnu ovisnost subjekata u međunarodnoj zajednici, osamdesetih su godina neorealisti (npr., Kenneth Waltz i drugi) svojom strukturalnom teorijom politike moći sigurnosni motiv postavili u središte djelovanja države u anarhičnoj međunarodnoj zajednici. Ovaj pristup nalaže državama postizanje sigurnosti kao najviši cilj.⁵

Zanimljiv pogled na pitanja sigurnosti nakon pada željezne zavjese, dao je i Samuel Huntington, koji smatra da će se vrlo brzo pojaviti nove geopolitičke granice koje će se protezati duž postojećih i poznatih religijskih i civilizacijskih granica. Prema njegovom mišljenju, gospodarske i ideološke suprotnosti između različitih naroda i država, što su se nagomilale tijekom 19. i 20. stoljeća i u ovom razdoblju bile glavnim pokretačima svjetskih sukoba, u dvadeset prvom stoljeću će biti zamijenjeni sukobima kulture i kulturnog identiteta. Prema takvom pogledu, osnovni sukob u globalnoj politici pojavit će se između država i zajednica država koje pripadaju različitim civilizacijama. Budući da granice između civilizacija danas nisu tako jasno određene, kao one između država, Huntington upozorava da međucivilizacijski sukob poprima dva oblika. Na lokalnoj i mikrorazini, dolazi do sukoba duž razdjelnice između susjednih država s različitim civilizacijama, između skupina s različitim civilizacijama unutar jedne države, te između skupina koje, kao u bivšem Sovjetskom Savezu i SFRJ, pokušavaju stvoriti nove države na ruševinama starih. Sukobi duž razdjelnica osobito prevladavaju između muslimana i ne-muslimana. Na globalnoj ili makrorazini dolazi do sukoba između glavnih država različitih civilizacija.⁶

Sličnog je mišljenja i Henry Kissinger, prema kojem se, potaknuta modernizacijom, globalna politika prestrajava duž kulturnih granica. Narodi i države sa sličnim kulturama zbližavaju se. Narodi i države s različitim kulturama, razilaze se. Svrstavanja određena ideologijom i odnosima super-

⁴Grizold, Anton, *Međunarodna sigurnost*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998., str. 21-22.

⁵Buzan, Barry, *People, States and Fear*, 1991., str. 12.

⁶Huntington, Samuel, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb, 1998., str. 35-58.

sila ustupaju mjesto svrstavanjima određenima kulturom i civilizacijom. Političke se granice sve više mijenjaju, kako bi se poklopile s kulturnim granicama: etničkim, vjerskim i civilizacijskim. Kulturne zajednice zamjenjuju hladnoratovske blokove, a razdjelnice između civilizacija postaju glavne crte sukoba u svjetskoj politici⁷.

Nešto drukčiji pogled na pitanja globalne sigurnosti ima bivši savjetnik predsjednika SAD za nacionalnu sigurnost Antony Lake. On smatra da se nove crte sukoba neće protezati između velikih država ili civilizacija, već između demokratskih i tržišnom gospodarstvu otvorenih država i onih koje to nisu, ili nisu spremne i odlučne to postati. Države koje propuste priliku za ulazak u zajednicu demokratskih zemalja ili se samovoljno odreknu ulaska u tu zajednicu, predstavljat će glavne izvore ugrožavanja međunarodne sigurnosti.⁸ Te države, poput Iraka, već danas ulažu velike napore na usvajanju tehnologija za proizvodnju kemijskog, biološkog i nuklearnog oružja.

Osim ovih teoretičara međunarodne sigurnosti, koji u prvi plan stavljaju geografske i civilizacijske čimbenike sigurnosti, danas su sve brojniji teoretičari koji sigurnost temelje na unutarnjim suprotnostima u mnogim državama. Prema njihovom mišljenju, te su suprotnosti rezultat tehnoloških, demografskih, vjerskih i etničkih promjena, nastalih u zadnjih deset godina. Zagovornici ovog mišljenja upozoravaju kako je većina sukoba koji su se dogodili nakon završetka hladnog rata (Alžir, Angola, Azerbajdžan, Bosna i Hercegovina, Burma, Burundi, Gruzija, Hrvatska, Jugoslavija, Kašmir, Ruanda, Rusija, Somalija, Sudan) uzrokovana unutarnjim problemima koji su uglavnom imali etničku osnovu.

Sve veće produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih posebno je zabrinjavajuće ukoliko se poklapa s etničkim i vjerskim granicama, koje u sebi kriju veliki potencijal za izazivanje sukoba i nesigurnosti. Etnički sukobi danas predstavljaju većinu svih postojećih sukoba te je, prema izvještaju Stockholmskog instituta za istraživanje mira (SIPRI)⁹, od 31 oružanog sukoba koji su zabilježeni u 1994., njih 28 bilo izazvano etničkim i vjerskim razlozima, što pokazuje da su oni najveći izazov međunarodnoj sigurnosti. Kod ovih sukoba je problem i to što su oni trajni, često duboko povijesno ukorijenjeni, zbog čega se rijetko trajno rješavaju.

Etnički odnosi među državama

I sigurnost na Jugoistoku Europe može se analizirati polazeći od navedenih pristupa suvremenoj sigurnosti. Na sigurnost Jugoistoka Europe

⁷Huntington, Samuel, *Sukob civilizacija*, op. cit.

⁸Lake, Antony, *Confronting Backlash States*, *Foreign Affairs*, broj 2, 1994.

⁹*Stockholm International Peace Research Institute*.

utječe unutarnje stanje u državama ove regije, prvenstveno uvjetovano gospodarskom situacijom i međuetničkim odnosima. Isto tako, značajan utjecaj imaju i odnosi između država i naroda koji ovdje žive, te konflikti s etničkom osnovom, koji su rezultat tih odnosa. Tu je, prije svih, stari konflikt Grčke i Turske, koji traje već godinama, unatoč mnogim pokušajima da se spor oko granice između ovih država u Egejskom moru, te oko Cipra, riješi bilateralnim pregovorima. U novije vrijeme, ovaj sukob čak dobiva i na intenzitetu, a nije eskalirao u oružani, ponajprije zahvaljujući posredovanju SAD.¹⁰

Aktualan je i tursko-bugarski spor oko statusa Turaka u Bugarskoj. Turska nacionalna manjina za vrijeme komunističke vladavine bila je predmet brutalne represije, zbog čega je 1988. godine 300.000 Turaka izbjeglo iz zemlje. Ovdje je važno napomenuti da to nije bila represija samo od strane režima, jer je imala značajnu potporu dijela većinskog naroda.¹¹ Približavanje Bugarske i Grčke za vrijeme hladnog rata, te odluka Bugarske za vrijeme komunističke vladavine da Turke proglasi Bugarima, zaoštrilo je odnose između Bugarske i Turske do usijanja. Nakon demokratskih promjena u Bugarskoj 1990. godine tenzije u tursko-bugarskim odnosima su smanjene, ali pitanje statusa preostalih 800.000 Turaka u Bugarskoj još nije riješeno, što predstavlja potencijalnu opasnost za sigurnost na širem prostoru.¹²

Ono što bi u perspektivi moglo bitno utjecati na sigurnost ovog dijela Europe jesu odnosi Rumunjske i Moldavije. Nakon raspada SSSR-a, 2,5 milijuna Rumunja u Moldaviji pokrenulo je pitanje povezivanja s matičnom državom, ali u tome nisu uspjeli. Zbog nastojanja 500.000 Rusa i 600.000 Ukrajinaca uz podršku svojih matičnih država formirana je Moldavija kao multietnička država.¹³

Konflikt Jugoslavije i Albanije oko Kosova bio je, i sada je, najdramatičniji. Albanija je za vrijeme komunističke vladavine, ali i nakon toga, sve do pada režima Salija Beriše 1997. godine, snažno podržavala zahtjeve Albanaca na Kosovu za Republikom Kosovo. Samo zahvaljujući unutarnjim problemima Albanije i pritiscima međunarodne zajednice na Srbiju i Jugoslaviju eskalacija etničkog sukoba na Kosovu još nije prerasla u otvoreni rat, iako i to nije isključeno.

¹⁰Vukadinović, Radovan, *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Grafotisa, Grude, 1997., str. 50; Stanojević, Zoran, Kiparski problem i grčko-turski odnosi, *Međunarodna politika*, broj 1052, 1997., str. 6-10.

¹¹Ortakovski, Vladimir, The Position of the Minorities in the Balkan, *Balkan forum*, broj 18, 1997., str. 109-151.

¹²Petković, Ranko, Međunarodni položaj i spoljna politika balkanskih zemalja, u: *Balkan '97*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 1997., str. 9.

¹³Grečić, Vladimir, Nacionalne manjine kao faktor međudržavnih odnosa na Balkanu, *Međunarodna politika*, broj 1051, 1996., str. 13.

Među sporove na Jugoistoku Europe spadaju i otvorena pitanja u odnosima Srba i Hrvata. Iako su njihovi sporovi, naslijeđeni iz dvije prethodne zajedničke države, donedavno izgledali nerješivi, danas su, zahvaljujući uspjesima u normalizaciji hrvatsko-srpskih odnosa, svedeni uglavnom na pitanje Prevlake i završetak mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Izvjesno je da nastavak procesa normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa može bitno poboljšati sigurnosnu situaciju, ne samo u međusobnim odnosima i susjednoj Bosni i Hercegovini nego i u cijeloj regiji.

Sporna pitanja između Hrvatske i Slovenije uglavnom su granična pitanja, a u novije vrijeme su to i obostrano priznavanje prava slovenske i hrvatske manjine. Međutim, ovi problemi nemaju bitnije sigurnosno značenje.

Puno ozbiljniji sporovi su oni koje ima Makedonija s Grčkom, Albanijom i Bugarskom. Proglašenje nezavisnosti Makedonije odmah je dovelo do njezina sukoba s Grčkom, zato što se u Makedoniji tvrdi da veliki dio makedonskog naroda živi u Egejskoj Makedoniji, koja se nalazi u Grčkoj, i zato što se u Grčkoj ne priznaje makedonska nacija, a još manje da jedan njezin dio živi u Grčkoj. U središtu grčko-makedonskog spora našla su se tri pitanja: ime Makedonije, državna zastava i dijelovi makedonskog ustava koji mogu implicirati njezine teritorijalne pretenzije prema Grčkoj. Samo zahvaljujući posredovanju SAD-a, koje su u Makedoniji stacionirale 500 vojnika u okviru posebne mirovne operacije, sukob nije eskalirao. Štoviše, u bilateralnim pregovorima, neka sporna pitanja, poput zastave i ustavnih formulacija uglavnom su riješena. Iako je Bugarska među prvim državama priznala Makedoniju, ona ne priznaje makedonsku naciju i makedonski jezik, što je izvor mogućeg spora između ovih država. Protivljenje Bugarske da prizna makedonsku naciju, tumači se dvojako: kao nastojanje da se dokaže kako u Bugarskoj (Pirinskoj Makedoniji) nema Makedonaca, ali i kao izraz teritorijalnih pretenzija prema Makedoniji u kojoj, kako se smatra, ne žive Makedonci, nego Bugari. To je potencijalna opasnost ne samo za odnose između ovih država već i za ukupnu sigurnost na europskom Jugoistoku. U odnosima Makedonije i Albanije sporno je pitanje položaj velikog broja Albanaca koji žive u zapadnom i sjeverozapadnom dijelu Makedonije.

Etnički odnosi unutar država

Unutarnji etnički problemi u gotovo svim državama na jugoistoku Europe bitno utječu na nacionalnu sigurnost tih država, ali i na sigurnost šireg prostora. Ovaj prostor je specifičan spoj različitih naroda, kultura, religija i jezika. Kroz čitavu svoju povijest to je bio prostor burnih događanja i ratova, koji su dovodili do ujedinjavanja i razdvajanja. Samo u dvadesetom stoljeću, dva balkanska, dva svjetska i nekoliko lokalnih ratova potvrđuju, u povijesti poznatu, tezu da "Balkan proizvodi više povijesti, nego

što može savladati.” Sve to je kontinuirano usložnjavalo etničke odnose u pojedinim državama na jugoistoku Europe.

Danas, većina država ovog prostora ima mješovitu etničku strukturu. U njih četiri, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, SR Jugoslaviji i Bugarskoj, dominantna etnička skupina čini manje od 80% populacije. Stoga se u tim zemljama može govoriti o “heterogenim društvima”.

O stanju etničkih odnosa na ovom prostoru najbolje govore rezultati komparativnog empirijskog istraživanja provedenog 1991. godine u kojem se, između ostalog, kaže: “Narodi Istočne Europe, jednostavno rečeno, ne vole svoje susjede. Njihove etničke podjele su tako oštre, a nacionalne netrpeljivosti tako duboke da radikalno poboljšanje odnosa mora sačekati nove generacije”¹⁴. Koliko je optimizam u pogledu opredjeljenja “novih generacija” neosnovan, pokazuje sadržaj istog istraživanja, prema kojem stanovništvo na ovom prostoru izražava nacionalnu netrpeljivost i kad je predmet netrpeljivosti nestala etnička skupina. To potvrđuje jako izražen antisemitizam kod Poljaka i Slovaka, na primjer, iako su Židovi na ovom prostoru, uz neznatne izuzetke, uništeni u njemačkim koncentracionim logorima u Drugom svjetskom ratu¹⁵.

Jedan od najsloženijih problema država na jugoistoku Europe etnički su i vjerski sukobi. Etničke i vjerske manjine, na ovom prostoru, uz manje iznimke, nikad nisu u punoj mjeri priznavane, niti su u pravnom smislu riječi uživale manjinska prava. U većini država uglavnom se vodila politika dobrovoljne ili prisilne integracije etničkih ili vjerskih skupina u većinski narod određene države. To uglavnom pokazuju analize međuetničkih odnosa u gotovo svim državama ovog prostora.

Unutarnji etnički problemi u Albaniji vezani su za položaj oko 60.000 Grka (Grčka smatra da ih ima oko 400.000), oko 60.000 Roma i oko 6.000 Srba i Crnogoraca. Na to utječe i vjerska pripadnost stanovništva, prema kojoj je 70% muslimana, 20% pravoslavaca i 10% katolika.¹⁶ U Albaniji religija dobiva sve više na važnosti u međuetničkim odnosima. Iako do prije nekoliko godina vjerske zajednice (muslimani, pravoslavci i katolici) nisu imale značajniju ulogu u društvenom životu Albanije, danas one sve više sudjeluju u političkom životu, povezujući se sa središtima izvan zemlje. Tako se Albanija preko islama “kao prirodnog mosta” sve više povezuje s Turskom, a zanimljivo je da je postala i članicom Islamske konferencije. Albansko pitanje je u usponu, što se tiče postavljenih ciljeva da se Albanci koji žive u Albaniji, SR Jugoslaviji i Makedoniji čvršće

¹⁴ *The Pulse of Europe, A Survey of Political and Social Values and Attitudes*, 1991., str. 140.

¹⁵ *Ibid.*, str. 191.

¹⁶ *The Southeast European Yearbook 1991.*, Hellenic Foundation for Defence and Foreign Policy, Eliamep, Athena, 1992., str. 313.

povežu, pa ako bude moguće i u zajedničku državu. Svi albanski nacionalni projekti koji bi doveli do promjene sadašnjih odnosa i granica sigurno bi doveli i do ratnih sukoba. Toga je svjesna sadašnja albanska socijalistička vlada, koja ne daje potporu Albancima na Kosovu, onakvu kakvu zagovaraju oporbni demokrati. Na albansko pitanje najdirektnije utječe i stanje u Albaniji. Sve do velikih nereda 1997. do kojih je doveo krah tzv. piramidalnih štedionica, mislilo se da je situacija u Albaniji relativno stabilna. Međutim, munjeviti raspad važnih državnih institucija kao što su policija i vojska, te potpuni kaos koji je zavladao zemljom, pokazali su da su korijeni krize u Albaniji dublji i nisu samo gospodarski, kako se mislilo. Osim niske razine gospodarskog razvoja, to su alarmantna socijalna situacija, regionalne razlike (između nerazvijenog planinskog sjevera i razvijenog primorskog juga), vjerski animoziteti između većinskih muslimana i manjinskih kršćana, plemenska netrpeljivost između većinskih Gega i manjinskih Toska, djelovanje mafije i korumpiranost političara.

Etnički problemi tradicionalno opterećuju i nacionalnu sigurnost Bugarske. Zbog toga je ova država potpisala još 1923. godine Lozanski sporazum, kojim je izvršeno veliko preseljavanje stanovništva radi etničke homogenizacije na širem prostoru. Ovim se sporazumom pokušao riješiti problem manjina između Bugarske, Grčke i Turske. Iako je tada preseljeno oko 2 milijuna ljudi, problemi manjina nisu bili riješeni, tako da u Bugarskoj danas živi 85,7% Bugara, 9,4% Turaka, 3,7% Roma i 1,2% ostalih.¹⁷ U okviru bugarskog etnikuma situaciju usložnjava i vjerska grupa Pomaci, odnosno islamizirani Bugari, koji ne pripadaju turskoj manjini, a ima ih oko 200.000.

Iako je Bosna i Hercegovina Daytonskim sporazumom ostala jedinstvena država tri konstitutivna naroda (Bošnjaka 43,7%, Srba 31,4% i Hrvata 17,3%) koji žive u dva entiteta — Hrvatsko-bošnjačkoj Federaciji i Republici Srpskoj, etnički problemi nisu definitivno riješeni. Jedan od najvećih unutarnjih problema je povratak izbjeglica i prognanih u svoje domove. Pokazalo se nakon dvogodišnjeg iskustva da se proces povratka odvija sporo, i to uglavnom u entitet koji drži vlastita nacija. To ukazuje da je izvršena određena razmjena stanovništva, koja ide u prilog podjeli Bosne i Hercegovine i povećavanju sigurnosnih rizika. U Bosni i Hercegovini je danas najizraženije muslimansko-bošnjačko pitanje, koje podrazumijeva konstituiranje Bosne i Hercegovine kao cjelovite i građanske države, u kojoj bi Bošnjaci u etničkom smislu bili dominantni. To, također, podrazumijeva radikalno suprotstavljanje svim pokušajima podjele Bosne i Hercegovine između Srba i Hrvata. U tom bi slučaju vjerojatno u igri bilo povezivanje muslimansko-bošnjačkih etničkih teritorija na Balkanu u jednu državu, sa nesagledivim sigurnosnim implikacijama. Gotovo sve sigurnosne procjene koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu ukazuju da će to dugo-

¹⁷Brunner, Georg, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh, 1996., str. 164.

ročno biti nestabilno područje, u kojem će rat biti jedna od opcija.¹⁸ Izbijanje rata može se umanjiti samo stacioniranjem velikih NATO snaga u Bosni i Hercegovini, koje sada u okviru SFOR-a imaju oko 35.000 vojnika.

Najmanje etničkih problema ima Grčka, koja je sa 98% Grka etnički najhomogenija država ovog područja. Slična je i vjerska struktura, jer u Grčkoj živi 97,6% pravoslavaca, dok 2,4% otpada na ostale vjerske zajednice — muslimane, katolike i protestante.¹⁹ Grčka ne priznaje makedonsku manjinu, a prema turskoj manjini, koja živi u Zapadnoj Trakiji, provodi represiju nizom administrativnih mjera, koje imaju za cilj njihovo iseljavanje iz zemlje. Etnički problemi koji se mogu dovesti u vezu s Grčkom jesu i oni koji se odnose na Cipar, gdje većinsko grčko stanovništvo, unatoč dugogodišnjim nastojanjima, ne može ujediniti podijeljeni otok. Takvim stanjem grčka zajednica na Cipru slabi sigurnosnu poziciju Grčke, koja je podržava, kao što manjinsku tursku zajednicu na otoku podržava Turska velikom vojnom nazočnošću.

Od uspostave samostalnosti, najveći je broj etničkih problema riješila Hrvatska. Prema popisu iz 1991., Hrvati su činili 78,1%, a danas nakon rata, prema nekim procjenama čine oko 90% ukupnog stanovništva. To je postignuto ponajprije smanjenjem broja Srba za oko 300.000 do 350.000, koji su zbog rata izbjegli u SR Jugoslaviju, Republiku Srpsku i treće zemlje, ali i doseljavanjem Hrvata iz Bosne i Hercegovine i drugih država svijeta.

Najsloženija je etnička situacija na cijelom prostoru u SR Jugoslaviji, u kojoj Srbi kao većinski narod čine svega 62,6%, Crnogorci 5%, a nacionalne manjine čak 32,4%. Najbrojnija manjina su Albanci, kojih u ukupnom stanovništvu ima 1.727.541, slijede ih Mađari kojih ima 345.000, uglavnom na području Vojvodine, te Muslimani kojih ima 327.290, pretežno u Sandžaku. Kompaktnost Albanaca na Kosovu, gdje čine 82,6% u ukupnom broju stanovnika²⁰, kao i nespремnost da prihvate ustavno-pravni poredak Srbije i Jugoslavije, najveći je destabilizirajući faktor ovih država. Na sigurnosno stanje u Jugoslaviji sve više utječu i odnosi između Srbije i Crne Gore, a otvorenim se smatra i srpsko pitanje. Srpsko pitanje, s obzirom na okolnost da nije ostvaren politički cilj da Srbi žive u jednoj državi, već se sada nalaze u više država, nije, prema mišljenju značajnog broja srpskih političara, riješeno. Polazeći od političkih i gospodarskih okolnosti u Srbiji, uzrokovanih dugotrajnim sankcijama, malo je vjerojatno ponovno radikalno otvaranje srpskog pitanja u doglednoj budućnosti. Za očekivati je djelomično rješavanje ovog pitanja, uvažavajući odnose u međunarodnoj zajednici i svodeći sigurnosni rizik na minimum. To najprije znači čvršće povezivanje Srbije s Republikom Srpskom i veću brigu o

¹⁸Vidi: Tindemans, Leo, (ur.) *Nedovršeni mir*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 1997.

¹⁹*The Southeast European Yearbook 1991.*, op. cit.

²⁰Grečić, Vladimir, op. cit., str. 14.

Srbima u hrvatskom Podunavlju, te usmjeravanje glavne pozornosti na Kosovo.

Za Makedoniju, najveći etnički problem je položaj albanske manjine koja čini 22,6% u ukupnom stanovništvu. Iako je ova manjina uz pomoć međunarodne zajednice u velikoj mjeri integrirana u makedonsko društvo, uživajući visoki stupanj političke, teritorijalne i kulturne autonomije, perspektivno ona za Makedoniju može biti veliki sigurnosni problem. U slučaju dugoročne mirne koegzistencije Albanaca i Makedonaca, sa sadašnjim demografskim rastom Albanci će za nekoliko desetljeća postati većinsko stanovništvo u Makedoniji, što će Makedonci teško moći prihvatiti. Ako bi se to ipak dogodilo, stvorila bi se druga albanska država na ovom prostoru, koja bi se željela ujediniti s Albanijom, uz sve sigurnosne rizike. Ne samo zbog toga, vjerojatno najsloženije i sigurnosno najopasnije je makedonsko pitanje. Ono, na jednoj strani, podrazumijeva grčko osporavanje makedonske države, bugarsko osporavanje makedonske nacije, albansko i srpsko osporavanje makedonske državne cjelovitosti, a na drugoj, što se u dijelu makedonske političke javnosti smatra da veći dijelovi makedonskog naroda žive u Grčkoj i Bugarskoj.

Etničkim problemima, koji imaju sigurnosne implikacije na unutarnjem planu, opterećena je i Rumunjska. Od ukupno 23 milijuna stanovnika, od nacionalnih manjina najviše ima Mađara — 7,1%, Roma 1,8%, Nijemaca 0,5%, Srba 0,1% i ostalih 1,1%²¹. Rumunjska ima i složenu vjersku strukturu. Od ukupnog broja stanovnika, 70% su pravoslavci, 6% rimokatolici, 6% protestanti, 3% unijati, dok se 15% stanovnika smatra ateistima. Najveće probleme Rumunjska ima s mađarskom manjinom, koja ima snažnu potporu matične države.

U Sloveniji, etnički vrlo čistoj državi, gdje Slovenci čine oko 90% ukupnog stanovništva, službeno su priznate samo talijanska (0,16% stanovnika) i mađarska manjina (0,43% stanovnika). Pripadnici naroda bivše SFRJ koji su ostali živjeti u Sloveniji (Hrvati, Srbi, Bošnjaci) nisu dobili status nacionalnih manjina, već samo individualna prava, ako su uspjeli proći strogu proceduru dobivanja slovenskog državljanstva. U nemogućnosti ostvarivanja kolektivnih etničkih prava, ove skupine su izložene ubrzanoj asimilaciji.

Turska, kao najmnogoljudnija država ovog prostora sa 57 milijuna stanovnika, također je opterećena etničkim konfliktima. U ukupnom broju stanovništva, Turaka ima 83%, Kurda 14%, Arapa 1,7% i ostalih 1,3%.²² Najveći je problem sukob Turaka i Kurda, koji predstavlja glavni problem nacionalne sigurnosti Turske. Zbog korištenja represivnih mjera prema Kurdima u kojima sudjeluje i vojska, Turska je izložena međunarodnim

²¹Brunner, Georg, op. cit., str. 166.

²²CIA, *The World Factbook 1995*. (Turska)

kritikama, a to je, uz politiku prema Cipru, i jedan od razloga njezina neprimanja u Europsku uniju.

Dolaskom komunista na vlast nakon Drugog svjetskog rata u većini zemalja jugoistočne Evrope, etnički konflikti su nasilno potisnuti, ali ne i ukinuti. Oni su povremeno eskalirali uglavnom u području kulture, kao na primjer u SFRJ šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, da bi kasnije poprimali ekonomska i politička obilježja, te eskalirali u oružane sukobe. U uvjetima socijalnog beznađa i nemogućnosti da ih postojeći komunistički režimi, ali i nove demokratski izabrane vlasti uspješno riješe, pozivi političkih elita na nacionalno jedinstvo i na suprotstavljanje drugim narodima padali su na plodno tlo. Zbog toga je u većini država Jugoistoka Evrope došlo do uspostave demokratskih institucija koje nisu poklanjale potrebnu pozornost etničkoj (i vjerskoj) heterogenosti pojedinih država. Na naglašenu ovisnost država s heterogenom etničkom ili vjerskom strukturom o dobrim institucijama upozorio je i Samuel Huntington koji kaže: "Ukoliko je, međutim, kompleksnije i heterogenije društvo, održanje političke zajednice postaje u većoj mjeri zavisno od djelovanja političkih institucija"²³. Uvažavajući ovu Huntingtonovu pretpostavku, a u cilju smanjivanja izbijanja etničkih konflikata, dio država je svojim ustavima uspostavio određene političke institucije zbog reguliranja etničkih prava nacionalnih manjina.

Iako su sve države na jugoistoku Evrope zasnovane na principima ravnopravnosti i nediskriminacije građana, njihov pristup rješavanju položaja nacionalnih manjina je različit. Ustav Bugarske (1991.), na primjer, govori samo o individualnim pravima, uopće ne spominjući kolektivna prava manjina. Ustav Bugarske čak zabranjuje formiranje političkih stranaka na etničkom principu. Isti pristup u svom ustavu (1982.) ima i Turska u kojoj je zabranjeno djelovanje Kurdske radničke stranke.

Ustav Bosne i Hercegovine koji se nalazi u okviru Daytonskog sporazuma, govori isključivo o individualnim ljudskim pravima, uspostavljajući mrežu institucija i procedura za ostvarivanje ljudskih prava. Kolektivna etnička prava regulirana su uglavnom u ustavima entiteta, ponajprije kroz razmjernu političku zastupljenost u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti.

Budući da Ustav Republike Hrvatske (1990.) nije garantirao kolektivna prava nacionalnim manjinama, ponajprije zbog rješavanja položaja srpske nacionalne manjine i pod pritiskom međunarodne zajednice, donesen je Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama te o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, kojim se garantiraju i kolektivna prava. Ta su prava za srpsku nacionalnu manjinu proširena i Erdutskim sporazumom, na temelju kojeg je integrirano hrvatsko Podunavlje u hrvatski ustavno-pravni poredak.

²³Prema: Goati, Vladimir, Politički sistemi balkanskih zemalja, u: *Balkan '97*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 1997., str. 31.

Rumunjski Ustav (1991.) ne garantira izravno kolektivna prava nacionalnim manjinama, ali je to učinjeno posredno. U članku 6. Ustava kaže se: "Država priznaje i garantira pojedincima koji pripadaju nacionalnim manjinama pravo da čuvaju, razvijaju i izražavaju svoj identitet etnički, kulturni i vjerski"²⁴. U Rumunjskoj je izbornim zakonom nacionalnim manjinama osigurano i razmjerno sudjelovanje u vlasti na svim razinama.

Zaključak

Suočene s različitim pristupima u definiranju svog položaja, ponašanje manjina u državama jugoistočne Europe može se svesti na četiri osnovne situacije. Prva situacija podrazumijeva ponašanje manjine koja odbija priznati državu u kojoj živi i pokušava stvoriti vlastitu državu ili se pripojiti državi matičnog naroda, koristeći i oružano nasilje. Druga situacija je onda kada manjina odbije priznati državu u kojoj živi i opredijeli se za taktiku masovnih protesta i postupno ostvarivanje političkih ciljeva usmjerenih na stvaranje vlastite države ili pripajanja državi matičnog naroda. U trećoj situaciji manjina načelno priznaje državu u kojoj živi, sudjelujući u društvenom i političkom životu, ali i koristeći određene oblike izvanparlamentarne borbe za političke ciljeve. Četvrta situacija je karakteristična za brojčano male manjine koje priznaju državu u kojoj žive, koristeći omogućeni nivo ostvarivanja etničkih prava, prvenstveno preko kulturne i prosvjetne djelatnosti.

Niz problema koji izazivaju istočnoeuropske transformacije odnosi se i na neriješena etnička i manjinska pitanja. Ponajprije zbog toga, u današnjim uvjetima nijedna država na jugoistoku Europe nije do kraja riješila pitanje odnosa sa svojim susjedima. Ovaj dio Europe i dalje će se pojavljivati kao nestabilno područje, ispunjeno ekonomskim teškoćama i krizama, nacionalizmima i ksenofobijom. Hoće li u takvim uvjetima, kad se već otvoreno postavljaju liste neriješenih etničkih pitanja i narastaju razni nacionalizmi, biti moguće voditi racionalnu politiku koja bi trebala zemlje jugoistočne Europe voditi u jedinstvenu Europu. To je pitanje na koje ne traže odgovor samo države ove regije već i vodeće europske države i SAD. Odgovor Europe je regionalni pristup Europske unije, koji podrazumijeva različite vrste povezivanje država ove regije. On odgovara strategiji širenja Europske unije do kraja 20. i u prvim desetljećima 21. stoljeća. Američki odgovor može se pronaći u Inicijativi za kooperaciju u Jugoistočnoj Europi (SECI). Suština američke inicijative je u osmišljavanju i financiranju infrastrukturnih projekata, poticanju privatnih investitora i uklanjanju administrativnih prepreka u odnosima između država ovog prostora. Sve to ima za cilj podizanje razine gospodarske razvijenosti ovog prostora i bolje međudržavne suradnje, što su i osnovne pretpostavke rješavanja etničkih problema i podizanja ukupnog stupnja sigurnosti.

²⁴Ibid., str. 32.

Literatura

- Brunner, G., *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh, 1996.
- Brzezinski, Z., *Izvan kontrole*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1994.
- Dawisha, K., *Eastern Europe, Gorbachev and Reform*, Cambridge 1988.
- CIA, *The World Factbook 1995*.
- Goati, V., Politički sistemi balkanskih zemalja, u: *Balkan '97*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 1997.
- Grečić, V., Nacionalne manjine kao faktor međudržavnih odnosa na Balkanu, *Međunarodna politika*, broj 1051, 1996., str. 11-14
- Grizold, A., *Međunarodna sigurnost*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998.
- Skupina autora, *Balkan '97*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 1997.
- Huntington, S., *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb, 1998.
- Lake, A., Confronting Backlash States, *Foreign Affairs*, broj 2/1994.
- Ortakovski, V., The Position of the Minorities in the Balkan, *Balkan forum*, broj 18, 1997., str. 109-151
- Petković, R., Međunarodni položaj i spoljna politika balkanskih zemalja u *Balkan '97*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 1997.
- Stanojević, Z., Kiparski problem i grčko-turski odnosi, *Međunarodna politika*, broj 1052, 1997., str. 6-10
- Tatalović, S., *Manjinski narodi i manjine*, Prosvjeta, Zagreb, 1997.
- Tindemans, L., *Nedovršeni mir*, HHO, Zagreb, 1997.
- The Pulse of Europe*, A Survey of Political and Social Values and Attitudes, 1991.
- The Southeast European Yearbook 1991.*, Hellenic Foundation for Defence and Foreign Policy, Eliamep, Athena, 1992.
- Vukadinović, R., *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Grafotisaak, Grude, 1997.

Siniša Tatalović

*ETHNIC ASPECTS OF THE SECURITY
OF SOUTHEAST EUROPE*

Summary

Wars and suffering in the 20th century, mostly the consequences of ethnic and religious antagonisms, have been typical for Europe's southeast. That is why the ethnic aspects of security are central to the understanding of the totality of this region's security, particularly in the 21st century. The security of southeast Europe can be analyzed using realistic, idealistic and neo-realistic approaches to contemporary security as its starting point. The security of this region is affected by the internal circumstances of the region's states and by the economic situation and inter-ethnic relations in particular. Similarly, significant influence is exerted by the relations among the states and nations living there as well as by the ethnic-based conflicts which are the outcomes of these relations. A series of problems caused by the east-European transformations includes the unresolved ethnic and minority issues. That is why no southeastern European state today has worked out the issue of the relations with its neighbors. This part of Europe is to remain a volatile region, fraught with economic difficulties and crises, nationalisms and xenophobia. In such circumstances, with the open sores of simmering ethnic feuds and the specter of various nationalisms, is it realistic to expect rational politics which is supposed to lead the countries of southeastern Europe towards the united Europe? This is the question the answer to which is sought not only by this region's states but also by the leading European states and the USA.